

חיה פלבס-גריןולד - היכן הייתה בתקופת השואה? / נירה דנגור

את הדחיפה לנסות ולהאיר, ולו במעט, את פרק השואה בחייה של חיה, דודתי ז"ל, קבלתי מכם, בני משפחתי, שתמהו מדוע אני מרבה לדבר על יחיאל וללק ולא מזכירה ולו ברמז את חיה. האמת, שהקשר לחיה היה קצר מדי והסתיים עם מותה הפתאומי בסוף 1955, שאז לא הבנתי ולא הרגשתי את חשיבותה של השואה בחיי משפחתנו.

המידע המועט שבידי מקוטע ולעיתים חסר. לפי הדף שקבלתי מ"ד ושם" חיה הייתה בגטו דומברובה מספטמבר 1939 (למרות שבמקורות אחרים כתוב שהגטו בדומברובה הוקם מאוחר יותר), ולאחר מכן שהתה במחנה המשנה של גרוס רוזן, ששמו לאנגבילאו, בתקופה של 03.1944 ועד 05.1945. במייל שנשלח אלי מהארכיון של מחנה גרוס רוזן נכתב שהיא שהתה במחנה כפיה, ששמו גלנאו, ולאחר מכן במחנה משנה של גרוס רוזן, ששמו פטרסוולדאו, אליו נשלחה בספטמבר 1944, ושם גם קבלה מספר אסירה – 49844.

בחומר שהכנתי יש התייחסות לשלושת המחנות. בנוסף, במבוא לתיאור המחנות, יש חומר רקע מצומצם על עבודת נשים, בני נוער וילדים במחנות הכפייה של גרוס רוזן, בין השאר משום שגם בלה כפתורי (בת דודה של חיה) וגם הינדה יעקובוביץ (בת דודה של ללק ויחיאל) היו בנות 13 בפרוץ המלחמה, ונשלחו למחנות העבודה של גרוס רוזן בהיותן נערות צעירות.

נשים במחנות העבודה של גרוס רוזן (*)

כבר ב-1940 החלו לגייס נשים, בעיקר מאזור שלזיה עילית-מזרחית לעבודות כפיה במחנות. בזמן שחרור המחנות, נמצאו בהם כ-6000 אסירות יהודיות. תחת המטריה של גרוס-רוזן נכללו 41 מחנות עבודה לנשים, שרובן היו בגילאי 14-23. הן הועסקו במפעלי חימוש, תעשיית התעופה, תעשיית האלקטרוניקה, טקסטיל, חקלאות וגם חפירה ובניה. בכל המחנות נהגו במדיניות של ביזוי והשפלה, כולל סלקציות בעירום לעיניהם של אנשי ה.ס. הנשים סבלו מחוסר ביגוד, חשיפה לקור ולפגעי מזג האוויר, והיו עסוקות בהישרדות ובמאבק מתמיד לשמירה על מינימום של היגיינה, שהיה בעצם תנאי הכרחי להישרדות. האסירות, שעבדו במטוויות הטקסטיל, הוציאו בהסתר שאריות של פסולת חוטים, שמהם סרגו גרביים, כפפות וסוודרים. חלק מהמוצרים הללו נמכרו "בשוק השחור" ושפרו את מזונן או תנאי הישרדותן. את המסרגות התקינו מחוטי ברזל, שהוברחו ממפעלי החימוש, ומשאריות בד תפרו תחתונים. העבודה במפעלי הטקסטיל כללה הפעלת מכונות כבדות ומסורבלות, דבר שגרם לא פעם לתאונות עבודה קטלניות ולפגיעות קשות. לצד הנשים היהודיות עבדו במפעלי הטקסטיל גם פועלות גרמניות ועובדות כפיה מלאומים אחרים, אך על היהודיות הוטלו העבודות הקשות ביותר, כמו נשיאת חרטי עץ לכריכת חוטים, שכל אחד מהם שקל 80 ק"ג. ניפוץ כותנה ופשתן בחוץ, גם בחורף ועוד. לצד זה, מדי פעם הן ניצלו את המים החמים במפעלים לרחצת סתר או כביסה. בחלק מהמחנות הועסקו האסירות היהודיות בעבודות מפרכות כמו כריתת עצים, חפירת תעלות, תיקון ופירוק פסי רכבת או סיקול סלעים. רבות מהן התמוטטו בגלל הרעב ועבודת הפרך, מה גם שבמקרים רבים הן נאלצו לצעוד רגלית לעבודה בשלג ובקור מרחק של 15-20 ק"מ. בחלק מהמחנות עבדו לצידן שבויי מלחמה, שמדי פעם הצליחו להעביר לאסירות היהודיות חלק מהמזון שהם קבלו בחבילות, כמו גם תרופות, ויטמינים וחדשות מהחזית.

ילדים ובני נוער (14-18) במחנות גרוס רוזן (**)

כבר בשנת 1941 החלו לכלוא במחנות העבודה של ארגון שמלט גם בני נוער. חלק מבני / בנות הנוער עבדו בהפעלת מכונות מורכבות במפעלי החימוש ויצור התחמושת. מדובר על בנות בגיל 13. באופן כללי ילדים ובני נוער הועסקו בעבודות קשות כמו האסירים הבוגרים.

רובם הגיעו למחנות ללא בני משפחה, הורים או חברים, והיו תלויים בחסדם של הממונים הישירים ושל ממלאי התפקידים. הישרדותם הייתה קשורה בעיקר לעובדה אם נמצא אדם / אסיר או קבוצה קטנה, שעזרה ותמכה בקטין וסייעה להגן עליו ולהבטיח את הישרדותו. רובם לא זכו לכך וננטשו לגורלם. חלקם היו טרף לניצול מיני והפכו לנערי השעשועים של מפקדי הבלוקים.

במחנות כמו פטרסוולדאו ולאנגבילאו ישנן עדויות על נשים בוגרות, שניסו לעזור לבני / בנות הנוער על ידי הפנייתם לעבודות קלות יותר, או סיוע בהשגת שאריות אוכל. ביום השחרור של מחנה לאנגבילאו נמצאו במחנה 19 ילדים בגילאי 10-14. אליהם נוספו ילדים שנמצאו במחנות משנה נוספים של גרוס רוזן, ובמקום נפתח עבורם בית יתומים.

KZ Gellenau (Jelenuow)

מחנה זה שייך לקבוצת המחנות שהוקמו ונוהלו על ידי ארגון שמלט בשלזיה תחתית, בקרבת העיר ברסלאו (בפולנית = וורוצלב). המחנה הוקם במחצית השנייה של שנת 1942. המחנות לנשים הוקמו בעיקר סביב תעשיית הטקסטיל. לא נמצא בחומר שעמד לרשותי מידע נוסף על מחנה זה אך הגיוני שמאחר והוקם רק במחצית השנייה של 1942, חיה הגיעה אליו מגטו דומברובה מתישהו במחצית השנייה של '42 או מאוחר יותר.

מחנה פטרס וואלדאו (KZ Peterswaldau) (***)

המחנה הוקם במאי 1942 כמחנה כפיה לנשים ונוהל על ידי ארגון שמלט, עד להעברתו למטריה של מחנה הריכוז גרוס רוזן. האסירות ששהו בו עבדו בין השאר במפעלי הטקסטיל של חברת Ferdinand Hasse Spinning and Weaving Mill. הנשים שעבדו במפעל זה, כמאה אסירות יהודיות, התגוררו בתוך אולם במפעל. קבוצות אחרות של נשים עבדו ביצור תחמושת ונפצים לרימונים. הן התגוררו באולמות גדולים בבית חרושת סמוך, ישנו שתי נשים על דרגש שרוחבו 60 ס"מ. המפקדות והשומרות היו נשות SS, שקיימו משטר נוקשה ואכזרי, שכלל מכות על בסיס יומיומי. לקראת העברת המחנה לניהול של גרוס-רוזן, באפריל 1944, נערכה לנשים סלקציה מיוחדת. הן נדרשו להתפשט לגמרי וללבוש מעיל. בבואן לחדר האוכל ראו שעל רצפתו סומנו 3 מעגלים. בכניסה למעגל הראשון, עירומה וחשופה נבדקה על ידי אנשי ס.ס. אז נדרשה לעבור למעגל השני, בו ישב קצין עם שוט, שהורה לאסירה להרים ידיים ולהסתובב כמו "רקדנית". במעגל השלישי היה שולחן, שם ישב קצין שחילק דסקית עם מספר. לחיה ניתן המספר 49844. המעבר לניהול גרוס רוזן התבטא בהפיכתו של מחנה העבודה למחנה ריכוז. שער הראש גולח, המחנה הוקף בתיל מחושמל והוקמו מגדלי שמירה. באותו זמן הגיעו למחנה משלוחים של כמה מאות נשים מהונגריה, שעברו את הסלקציה באושוויץ. רובן היו נערות או נשים צעירות מאוד. בואן הגדיל את מספר האסירות במחנה לכ- 1500, דבר שהגדיל את הצפיפות והחיכוך בין פולניות לחדשות. תנאי הניקיון והמזון הורעו, כמו גם נוהלי המשמעת והעונשים, שהוחמרו.

חלק מהאסירות החדשות שהו תקופות קצרות בפטרסוואלדאו ועברו משם למחנה לאנגנבילאו. מחנה פטרסוואלדאו הוא אחד מ-44 מחנות המשנה של גרוס רוזן, שאסיריהם/ לא פונו בצעדות מוות. בשבועות האחרונים שלפני השחרור נלקחו האסירות שוב ושוב לפנות ולנקות רחובות ומקומות שהופצו. עובדי כפיה פולנים, שעבדו בסמוך לאסירות, השליכו לעברן פיסות נייר עם עדכון על ההתפתחויות במלחמה והשחרור הקרב. המחנה שוחרר ע"י הצבא הסובייטי ב- 8/9 למאי 1945. לפני שהגרמנים עזבו הם דאגו לפוצץ את מצבורי התחמושת, שיוצרו במפעל, נעלו את שערי המחנה ונעלמו. האסירות, שהבינו שנשארו ללא שמירה, תלו דגל אדום בכניסה למחנה וברכות ברוסית. עד בוא הרוסים חלפו 3 ימים. בשנת 1999 שילמה חברת DIEHL, בעלת מפעלי החימוש בפטרסוואלדאו, 10000 עד 15000 מרק לכל אסירה שעבדה במחנה והייתה עדין בחיים. הפיצוי הכספי ניתן בתנאי שהניצולה לא תגיש תביעות עתידיות כנגד החברה.

מחנה לאנגנבילאו (Langen bielau) (****)

היו למעשה שני מחנות בשם זה. לאנגנבילאו 1 הוקם ב- 1942 כחלק ממחנות ארגון שמלט. במקור היה מיועד ליצור מדים לוורמכט. במשך הזמן החלו לפעול בו מפעלים של קרופ, שעסקו ביצור חומר ציפוי לטנקים. גם חברת טלפונקן הקימה שלוחה במחנה. יש לציין שבמהלך הסלקציות באושוויץ נכחו נציגיהם של הקונצרנים התעשייתיים הגדולים ובחרו בעצמם את האסירים הצעירים והחזקים המיועדים לעבוד במחנות הכפיה בהם היו להם שלוחות. (למשל סימנס, קרופ, טלפונקן, דימלר-בנץ). במחנה לאנגנבילאו 1 היה חלק לגברים וחלק לנשים. כל מחנה היה מוקף בגדר חשמלית ומגדלי שמירה, והאסירים/ות ישנו בצריפים. כ- 2000 גברים יהודיים נכללו במחנה, וסבלו משעורי תמותה גבוהים - 3 מתוך 4 גברים מתו כל יום במחנה. כ- 1000 אסירות יהודיות היו במחנה הנשים, רובן מאזורי שלזיה, ועסקו בעיקר בתעשיית הטקסטיל. חלק מהנשים הגיעו לכאן ממחנה גלנאו, לאחר שב- 1944 הוא עבר לניהול של מחנה הריכוז גרוס רוזן. כרבע מהנשים היו בגילאי 13-18, וכשליש בנות 19-23. הנשים גרו בצריפים ללא הסקה, ישנו על קש וסבלו מתנאי היגיינה קשים. אסירות שלא עברו את הסלקציה נשלחו לקרמטוריום באושוויץ. על מחנה הנשים שמרו 40-50 נשות SS, שהיו מצוידות במגלבים, שוטים, אלות וכלבים. ב- 24.1.45 פונו אסירי מחנה לאנגנבילאו 1 (חלק צעדו ברגל עד לדכאו בגרמניה). קבוצה קטנה של חולים נותרה במחנה ושוחררה ע"י הצבא הסובייטי.

מחנה לאנגנבילאו 2_הוקם בשלהי 1944 כמחנה לנשים בלבד. הוא כלל משלוחי אסירות יהודיות מהונגריה, סלובקיה, גטו פלשוב (קרקוב) וגטו לודז'. המשלוחים מאושוויץ למחנה זה המשיכו עד אפריל 1945. הנשים עבדו עבור חברות לבמן ופלטשר, אך אין מידע מה ייצרו. הנשים במחנה זה סבלו מתנאי היגיינה איומים ונפלו קורבן למגיפות של טיפוס, מחלות מעיים וזיהומים רבים. במחנות לאנגנבילאו, כמו גם במחנות רבים אחרים, הפך השחרור לסיוט כאשר חיילים רוסים שתויים ופרועים באו בדרישות לקבלת יחסי מין מהאסירות היהודיות. יש עדויות שחלקן נאנסו ואף נרצחו על ידי החיילים הללו. למעשי האונס נלוו מעשי גזל, כך שהביטחון האישי והמצב הנפשי של האסירות רק המשיך להתערער.

מקורות:

גוטמן בלה, (2005) גשר צר אל החיים. יהודים במחנה הריכוז גרוס רוזן ובמחנות העבודה שלו -1940-1945. יד ושם, ירושלים.

(*) שם, ע' 300 – 302

(**) שם, ע' 303 – 324

G.P.Megargee (2009) chapter title: Gross –Rosen sub camps system. In : The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos .Indiana University Press

(***) שם , ע' 777-780

(****) שם, ע' 759 -761